

“OILA VA XOTIN-QIZLAR” ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

xalqaro ilmiy jurnali

*Society, Gender and Family in
Central Asia*
international academic peer reviewed journal

*Общество, гендер и семья в
Центральной Азии*
международный научный рецензируемый журнал

2024/1 (10)

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli “Ommaviy axborot vositasi davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risida guvohnoma”si olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO‘YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e‘lon qilinishi mumkin bo‘lgan jurnal sifatida ro‘yxatga olingan.

DOI: 26739/2118-9998

ISSN 2049-3630

TOSHKENT

TAHRIR HAY'ATI RAISI:

EGAMBERDIYEVA Nodira Melibayevna (*Bosh muharrir*) – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI:

NARBAYEVA Tanzila Kamalovna – *sotsiologiya fanlari doktori, professor.*
SAIDOVA Galina Karimovna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SHOUMAROV G'ayrat Baxramovich – *psixologiya fanlari doktori, professor.*
ABDURAMANOV Xamid Xudaybergenovich (*Bosh muharrir o'rinbosari*) – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
BEKMURADOV Adham Sharipovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
MA'RUFOVA Gulnora Mahmudovna – *Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi a'zosi, senator.*
MUSURMANOVA Aynisa Musurmanovna – *pedagogika fanlari doktori, professor.*
RAHIMOVA Nigina Xayrullayevna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SAIDOV Akmal Xolmatovich – *yuridik fanlari doktori, professor.*
YAKUBJANOVA Dilobar Batirovna – *pedagogika fanlari doktori, dotsent.*
TASHMUXAMEDOVA Diloram Gafurjanovna – *tibbiyot fanlari nomzodi.*
UMIRZAKOV Baxodir Xamidovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
ZIYAYEV Azamad Xamidovich – *tarix fanlari doktori, professor.*
ABDUSAMATOV Xasanboy Usmonjon o'g'li – *psixologiya fanlari doktori.*
TO'RAQULOV Ulug'bek Xolbutayevich – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Эгамбердиева Нодира Мелибаевна (*Главный редактор*) – *доктор педагогических наук, профессор.*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Нарбаева Танзила Камаловна – *доктор социологических наук, профессор.*
Сандова Галина Каримовна – *доктор экономических наук, профессор.*
Шоумаров Гайрат Бахрамович – *доктор психологических наук, профессор.*
Абдураманов Хамид Худайbergenovich (*Заместитель главного редактора*) – *доктор экономических наук, профессор.*
Бекмуратов Адхам Шарипович – *доктор экономических наук, профессор.*
Маъруфова Гулнора Махмудовна – *сенатор, член Комитета Сената Олий Мажлиса по вопросам женщины и гендерного равенства.*
Мусурманова Айниса Мусурмановна – *доктор педагогических наук, профессор.*
Рахимова Нигина Хайруллаевна – *доктор экономических наук, профессор.*
Сандов Акмал Холматович – *доктор юридических наук, профессор.*
Якубжанова Дилобар Батировна – *доктор педагогических наук, доцент.*
Ташмухамедова Дилорам Гафуржановна – *кандидат медицинских наук.*
Умирзаков Баходир Хамидович – *доктор экономических наук, профессор.*
Зияев Азамат Хамидович – *доктор исторических наук, профессор.*
Абдусаматов Хасанбой Усмонжон угли – *доктор психологических наук.*
Туракулов Улугбек Холбутаевич – *доктор философии педагогических наук (PhD)*

THE CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Egamberdiyeva Nodira Melibayevna
(*Editor-in-Chief*) – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*

MEMBERS OF THE EDITING BOARD:

Narbayeva Tanzila Kamalovna – *Doctor of Sociological sciences, Professor.*
Saidova Galina Karimovna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Shoumarov Ghayrat Bakhramovich – *Doctor of Psychological sciences, Professor.*
Abduramanov Khamid Khudaybergenovich (*Deputy Editor-in-Chief*) – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Bekmuradov Adkham Sharipovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Marufova Gulnora Makhmudovna – *Senator, Member of the Senate Committee of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality.*
Musurmanova Aynisa Musurmanovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*
Rakhimova Nigina Khayrullayevna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Saidov Akmal Kholmatovich – *Doctor of Juridical sciences, Professor.*
Yakubjanova Dilobar Batirovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor.*
Tashmukhammedova Diloram Ghafurjanovna – *Candidate of Medical sciences.*
Umirzakov Bakhodir Khamidovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Ziyayev Azamad Khamidovich – *Doctor of Historical sciences, Professor.*
Abdusamatov Khasanboy Usmonjon ugli – *Doctor of Psychological Sciences.*
Torakulov Ulugbek Holbutayevich – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

XALQARO TAHRIR HAY'ATI:

Doktor Rashmini Koparkar,
Rossiya va Markaziy Osiyoni o'rganish markazi dotsenti
Xalqaro tadqiqotlar maktabi,
Javoharlal Neru universiteti,
Nyu-Dehli, Hindiston

Artamonova Yekaterina Iosifovna,
Chelyabinsk davlat madaniyat instituti,
pedagogika fanlari doktori, professor

Doktor Priti Kesavan,
Texnologiya fakulteti boshlig'i,
London biznes va moliya maktabi,
Singapur

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Доктор Рашмини Копаркар,
Доцент Центра исследований России и Центральной Азии,
Школа международных исследований,
Университет Джавахарлала Неру,
Нью-Дели, Индия

Артамонова Екатерина Иосифовна,
Челябинский государственный институт культуры,
доктор педагогических наук,
профессор

Доктор Прити Кесаван,
Руководитель Технологического факультета
Лондонская школа бизнеса и финансов, Сингапур

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Dr. Rashmini Koparkar
Assistant Professor
Centre for Russian and Central Asian Studies
School of International Studies
Jawaharlal Nehru University
New Delhi, India

Artamonova Yekaterina Iosifovna
Chelyabinsk State Institute of Culture
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Dr. Preethi Kesavan
Head, School of Technology
London School of Business and Finance, Singapore

MENEJMENT

Abdullajanova D.S. Kadrlar zaxirasini shakllantirishda gender tenglikni ta'minlashning ijtimoiy-psixologik asoslari	4
--	---

SOTSILOGIYA

Saipova M. Migratsiya jarayonining globallashuvi: ijobiy va salbiy oqibatlar	10
Xonturayev B. Gender institutlari bo'yicha ilmiy-nazariy qarashlar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari	16
Йулдошева У. Гендерные аспекты развития социального предпринимательства в Узбекистане	25
Hashimova G.I. Harbiy xizmatchilar va ularning oila a'zolarini ijtimoiy himoya qilishning huquqiy asoslari va kafolatlari	32

MAHALLA VA HAYOT

Isamutdinov R.R. Mahallaning ma'naviy xavfsizlikni ta'minlashdagi ahamiyati	37
--	----

OILA VA JAMIYAT

Abdiraimova Sh.A. Yosh oilalarda ajralishlarning oldini olish yo'llari.....	44
Rahimova M. Yosh kelinlarning oilaviy hayotga moslashishi	49
Dovranova O.D. Yangi taraqqiyot bosqichida oilaviy munosabatlarning ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy negizlarini shakllantirish.....	53
Mahkamov U.A. So'z va fikr erkinligini ta'minlashda dialog muloqot vositasi sifatida.....	58

PSIXOLOGIYA

Рахимова И.И., Каримова Г.О. Психологическая диагностика социальной адаптивности студентов с нарушением слуха	64
Абидова З.А. Влияние семейного положения личности на уровень его толерантности	69
Ishonkulova N.I. Oilaviy munosabatlarda destruktiv nizolar namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari	75
Raxmonova Z.N. Ijtimoiy-individual qadriyatlar va emotsional intellekt xususiyatlari.....	80

PEDAGOGIKA

Ortikov U.X. The socio-educational model in second language acquisition.....	86
Yulchiyeva D.X. Oila barqarorligini ta'minlashda olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat	92
Аблакулов Ш.Д. Формирование профессиональных креативных компетенций у будущих педагогов-психологов	98
Mirhamidova M. Yapon xalqida tarbiyaning pedagogik asoslari	104
Safoyeva R.J. Noto'liq oila farzandlarining ijtimoiylashuvi xususiyatlari.....	109
Yakubov O.T. Bolaning ijtimoiylashuvida oilaning o'ziga xos xususiyatlari	114

TARIX

Sharipova N.A. XX asrning 40–90-yillarida O'zbekiston ta'lim tizimida gender tenglik masalalari tarixi.....	118
--	-----

Mahkamov Ulug'bek Abdugapporovich,
O'zbekiston Milliy universiteti "Falsafa va ma'naviyat asoslari" kafedrası dotsenti, PhD
e-mail: ulke01659@mail.ru

SO'Z VA FIKR ERKINLIGINI TA'MINLASHDA DIALOG MULOQOT VOSITASI SIFATIDA

Annotatsiya. Demokratik jarayonlarning sifati va samarasini oshirish maqsadida mamalakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni "shaxs – millat – fuqaro – davlat o'rtasidagi muloqot" tizimida muloqot shakllantirib borishning ahamiyati falsafiy jihatdan ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: fuqarolik jamiyatini qurish, muloqot, tafakkur uslubi, axborot asri, matbuot erkinligi.

Аннотация. В целях повышения качества и эффективности демократических процессов, философски раскрыта важность формирования диалога, реализуемых в нашей стране социально-экономических реформ в системе диалога «личность – нация – гражданин – государство».

Ключевые слова: построение гражданского общества, диалог, образ мышления, информационный век, свобода печати.

Annotation. In order to improve the quality and efficiency of democratic processes, the importance of forming a dialogue and socio-economic reforms implemented in our country in the system of dialogue "individual – nation – citizen – state" is philosophically revealed.

Keywords: building a civil society, dialogue, way of thinking, information age, freedom of the press.

Kirish. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik jarayonlarning sifati, samarasi hamda inson huquqlari, erkinliklari va manfaatlarini himoya qilish maqsadida insonlarning munosib hayot darajasini ta'minlashda davlat organlarining roli va mas'uliyatini kuchaytirish, aholi bilan ochiq muloqotni tashkil etish va ularning murojaatlari bilan ishlashning yangi samarali mexanizmlari va usullarini ishlab chiqish, fuqarolarning ijtimoiy muammolarini o'z vaqtida hal etish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda, ijrosini ta'minlashga harakat qilinmoqda. "Inson manfaatlari har narsadan ulug'" degan ezgu g'oyani hayotga izchil joriy etish

maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev tashabbusi bilan 2017-yil "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili"¹ deb e'lon qilangani ham muloqotning jamiyat taraqqiyotida naqadar muhim o'rin egallashidan dalolat beradi.

Demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish umumjahon sivilizatsiyasi yutuqlariga,

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 17 декабрдаги "Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили" Давлат дастурини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг ташкилий чора-тадбирлари тўғрисида" Ф-4760-сон фармойиши (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й, 8-сон, 119-модда) // <https://lex.uz/docs/3121798>

tajribalariga, an'analariga tayanishni taqozo etmoqda.

Maqsad va uni asoslash. Mustaqillik sharofati bilan shakllangan yangi siyosiy tafakkur va falsafiy dunyoqarash insoniyat tarixiga urushlar, xalq qo'zg'olonlari va inqiloblar tarixi sifatida emas, balki g'oyalar tarixi, insoniyatning ma'naviy – intellektual rivojlanish tarixi sifatida qarashni, ziyolilar qatlamining jamiyat rivojidadagi o'rni va rolini yangicha tushunishni talab etmoqda. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A. Karimov o'zining "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" va boshqa shu kabi asarlarida har qanday siyosiy zug'um va mafkuraviy tazyiqlardan ozod bo'lishning nazariy va amaliy ahamiyatini alohida ta'kidlagan.

Sobiq sovet jamiyatining umumiy tanazzulga yuz tutishi, mustaqillik yillarida orttirgan tajribamiz ham ziyolilar qatlamining jamiyatdagi mavqeyini yuksaltirmay turib, ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirmay turib, na iqtisodiy farovonlikka va na ijtimoiy-siyosiy barqarorlikka erishib bo'lmagligini isbotladi.

B.Karimov o'zining ilmiy tadqiqot ishlarida turkiyazabon xalqlarning muloqoti umumiy madaniy aloqalarning davomiyligini ta'minlash uchun nazariy asos bo'ladi deb hisoblaydi². Muloqot hamma zamonlarda ham xalqning dono rahnamosi, taraqqiyot sari yetakchisi va yo'l boshchisi bo'lib kelgan. Insoniyat tarixida chuqur iz qoldirgan ulug' allomalar, harbiy sarkardalar, siyosat, sanoat, din arboblari xalq orasidan yetishib chiqqan peshqadam vakillari edilar.

Muloqotga asoslangan tafakkur uslubi xalqqa, jamiyat odamlarini ilg'or g'oya atrofida jipslashtiruvchi, xalqni bunyodkorlik ishlariga safarbar etuvchi ijtimoiy jarayon bo'lib kelgan. Turli tarixiy davrlarda jamiyatning ma'naviy-intellektual hayotida goh din, goh fan, goh sanoat, goh siyosat arboblari yetakchilik qilib kelgan. Masalan, ushbu muloqotga asoslangan tafakkur omillari Islomning fikrlovchi doiralarida kalom bahslarining paydo bo'lishiga zamin yaratgan. Ya'ni munozaraga kirishishning, "muloqotlar to'qnashuvi"ning o'ziga xos tartib-qoidalari bo'lgan. Bunday "hujum-himoya" ko'rinishidagi bahs usuli, yahudiylar,

² Каримов Б. Концепция эманации и проблемы развития современной научной картины мира // – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2009. – № 1. – Б. 110-111.

xristianlar, mazdakiylar, xurramdinlar va moniylar o'rtasida qadimdan davom etib kelayotgan muloqotining eng ommaviysi bo'lgan. Islomda "Kalom" yo'nalishiga asos bo'lgan bunday bahslarni olib boruvchilarga nisbatan "mutakallimin", ya'ni "so'zlashuvchilar" atamasi qo'llanilgani tarixdan ma'lum. Bu bahslar turli guruhlarining jizzaki va chapani olishuvlari, ba'zan qurolli to'qnashuvi shaklidan madaniy munozaraga, ko'pgina hollarda yozma bahslar (risolalar) shakliga o'tishi, shariat himoyasiga xizmat qilishi lozim bo'lgan. Kalom, shu tariqa, o'z taraqqiyoti davomida shariat ilmining tarkibiy qismiga aylangan. Bunda Abu al-Hasan Ash'ariyning xizmati alohida diqqatga sazovordir. Shar'iy asosdagi "Kalom" yo'nalishi talqinicha, uning va Abu Mansur Moturidiyning ta'limotlaridan boshlanadi. Islomda ularga zid ta'limotni targ'ib etgan barcha teologik va falsafiy-mantiqiy yo'nalishdagi qarashlar bid'at deb e'lon qilingan. Ibn Xaldunning: "Kalom bor-yo'g'i bid'atlarga raddiya sifatida paydo bo'lgan, u shunday ilmki, mantiqiy dalillarga asoslangan bahs yuritish orqali din asoslarini himoya qiladi va dindan adashgan bid'atchilarni qoralaydi", deb bergan ta'rifi kalomning ash'ariy va moturidiylardan boshlanganini bildirgan. Islomning ilmiy va ma'rifiy doiralarida shariat to'g'risidagi ilm dastlabki shakllangan shoxobcha bo'lsa, muhaddislik (hadisshunoslik), tarix va adabiyot, ko'p hollarda, shariat va fiqhga ilova edi. Ularning hammasi Ash'ariy va Moturidiydan so'ng "Kalom"da o'z ifodasini topgan. Kalom falsafada dialogik tafakkur usulini qo'llagani bilan bir qatorda, mantiqiy mazmun va islom tamoyillarga muvofiq hujjatlar asosida ishlab chiqiladi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi.

Hozirgi davrda har qanday diplomli mutaxassisni ham muloqotda faol shaxs deb bo'lmaydi, albatta. Haqiqiy muloqot sohasi Vatan, xalq va jamiyat tarixini, ajdodlarimiz o'tmishini xolisona ilmiy asosda bilishdan boshlanadi. Xalq tarixiga, mamlakat kechmishiga biryoqlama qarash, ya'ni o'tmishni butunlay qora bo'yoqlarda tasvirlash ham, uni faqat yutuqlardan iborat qilib ko'rsatish ham ilmiy obyektivlik, xolislik tamoyiliga ziddir. Tarixda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklardan kelib chiqib, uning sabablari va oqibatlarini xolisona tahlil qilish xalq taqdiri, mamlakat rivoji, tabiiy-geografik muhit va iqlimning ta'sirini to'g'ri belgilash,

tarix saboqlaridan tegishli xulosalar chiqarish, vatanparvar, taraqqiyparvar va xalqparvar ziyolilar avlodini tarbiyalashda muloqot muhim ahamiyatga egadir.

Dialog orqali tushunish natijasida fikrlar majmuasi erkin ixtiyoriy harakat qiladi, ya'ni u qat'iy qonun-qoidalarga bo'ysunmaydi, balki tadqiqot obyektining o'ziga xos xususiyati va maqsadiga ko'ra sharoitga mos usullarni tanlaydi. Mazkur fikrlash tarzi obyektning ichki mazmunini o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, bunda obyekt vaziyat va zaruratga qarab induktiv va deduktiv yondashuvlar, ya'ni butun va qism dialektikasi vositasida amal qiladi.

Insonning rivojlanishi va ijtimoiylashuvini, individning esa shaxs bo'lib shakllanishini va jamiyat bilan munosabatini muloqotsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Dialog olib borish ham o'ziga xos ehtiyoj. Polshalik psixolog Y.Melibruda aytganidek, shaxslararo munosabatlar biz uchun havodek ahamiyatga egadir. Go'daklik va o'smirlik davrlarida muloqot yetakchi faoliyatga, ya'ni yangi psixologik xususiyatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi faoliyat sifatida gavdalanadi.

Shuning uchun ham muloqot, uning jihati, tabiati, texnikasi va strategiyasi masalalari bilan shug'ullanuvchi fanlarning ham jamiyatdagi o'rni va salohiyati keskin oshdi. Muloqot hamkorlikda faoliyat ko'rsatuvchilar o'rtasida axborot ayirboshlanishini o'z ichiga olib, bunday ma'lumot almashinuvi muloqotning kommunikativ jihati sifatida ta'riflanadi. Insonlar muloqotga kirishar ekan, uning eng muhim vositalaridan biri sifatida tilga murojaat qiladilar.

Muloqot olib borish o'z yo'liga, lekin muloqotning ahamiyati uning mazmun-mohiyati, u nimaga xizmat qilishi haqidagi asosiy masala hisoblanadi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'nggina biz so'z va fikr erkinligiga ega bo'ldik. Zero, bu kabi jihatlarga ega shaxsgina erkin muloqot olib borish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bugungi kunda jahonning u yoki bu burchagida ro'y berayotgan voqea-hodisalar haqida to'g'ridan-to'g'ri axborot olish imkoniyatiga egamiz. Demak, XXI asr – axborot asri. Unda millatlararo munosabatlar ham yangidan yangi yo'nalishlarda o'zining ifodasini topadi. Ammo axborot asrida muloqot olib borish erkinligi sabab turli-tuman bo'sh mavzularni ko'tarib chiqaverish ham yaramaydi. Qonun ustuvorligini

ta'minlash, unga amal qilish talab etiladi. Biroq so'z va fikr erkinligini hurmat qilmaydigan, uning ishiga muntazam ravishda aralashib, nazorat qilib turadigan, reyting jadvalining so'nggi ellik o'ridan joy olgan nodemokratik davlatlar orasida iqtisodiy jihatdan ancha baquvvat mamlakatlar ham borligi ajablanarli hol. Chunki ko'pchilik so'z va fikr erkin bo'lishi uchun, avvalo, iqtisod baquvvat, moliyaviy masalalar esa bartaraf etilgan bo'lishi lozim, deb o'ylaydi. Qonundan chetga og'ish qanchalik salbiy oqibatlariga olib kelayotganini dunyoning turli davlatlarida demokratiya niqobi ostida davlat ravnaqiga, yurt parokandaligiga olib kelayotgan mitinglar, uchrashuvlar tashkil etish asnosida janjallar, urushlarning kelib chiqayotganini misol qilib ko'rsatsa bo'ladi.

Shuni ham alohida e'tirof etish lozimki, so'z va fikr erkinligini ta'minlashning demokratik jamiyatdagi asosiy ahamiyati jamoatchilik fikriga ta'sir ko'rsatish orqali nazoratni amalga oshirishdan iborat. Shu o'rinda Devid Uebsterning quyidagi fikrlarini qayd etish joiz: "Matbuot erkinligi insonlarning farosatsiz, qo'pol, qabih, soxta, xatarli, g'ashga teguvchi, nafratga to'la ma'lumotlarni nashr etish va eshittirishda erkin bo'lishini ham nazarda tutadi. Zero, bu – ozodlik evaziga to'lanadigan haq. Milliy ayirmachilikni targ'ib etish yoki millat g'ururiga tegish, ijtimoiy tartibni saqlash va atrof-muhitni muhofazalash qonunlarini buzish kabi xato va nuqsonlar ozodlikni xavf ostiga qo'yadi va ularga qarshi qaratilgan chora-tadbirlarni aniq belgilash oson ish emasligini anglatadi"³. Shuning uchun ham tom ma'nodagi mutlaq nazoratsiz ommaviy axborot vositalari mavjud emas va bo'lmaydi ham. Shu nuqtayi nazardan, ommaviy axborot vositalari faoliyatining muvozanatini ta'minlash, o'z vaqtida ozod va erkin ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'sirlarini bartaraf etishga fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma'rifat bilan kurashish natijasidagina erishish mumkin. Bu, avvalambor, rivojlangan qonunchilik asosidir. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega ekanligi mustahamkamlab qo'yilgan. Har kim o'zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega. Muloqotni keng ommaga yetkazishda ommaviy axborot vositalarining o'rni beqiyos.

³ Уэбстер Дэвид. Акулы-людоеды. – Москва: Армада-пресс, 2001. – 352 с.

O‘zbekiston Respublikasida ham muloqot jarayoni ishtirokchilarining bir-biri bilan bog‘lashga xizmat qiladigan ushbu soha faoliyati ham qonun normalari asosida nazorat qilinadi. Maqsad – ular muloqot jarayonida buzg‘unchilikka, vayronkorlikka, yurt parokandaligiga xizmat qilmasin. Ushbu qoidani takomillashtirish maqsadida “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi, “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida”gi, “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi, “Jurnalistik faoliyatni himoya qilish to‘g‘risida”gi, “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi, “Telekommunikatsiyalar to‘g‘risida”gi, “Pochta aloqasi to‘g‘risida”gi, “Radiochastota spektri to‘g‘risida”gi, “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi, “Reklama to‘g‘risida”gi va shu kabi 20 dan ortiq qonunlar qabul qilindi.

Ommaviy axborot vositalari faoliyatini tartibga soladigan maxsus qonunlar haqida fikr bildirar ekanmiz, bu huquqiy hujjatlarning yaxlit tizimini yaratishini, sohadagi munosabatlarning huquqiy aniqligini ta‘minlaydi, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining amalda erkinligini kafolatlashga xizmat qiladi. Bu borada Avstriya, Germaniya va Shvesiya singari davlatlar amaliyoti bilan tanishganimizda, ushbu mamlakatlar konstitutsiyalarida OAV erkinligiga alohida e‘tibor qaratilgani, matbuot to‘g‘risida maxsus qonun hujjatlari mavjudligiga amin bo‘ldik. Ammo ayrim mamlakatlarda yaxlit qonun hujjatlarining mavjud emasligi ommaviy axborot vositalari faoliyatini sezilarli darajada qiyinlashtiradi.

O‘zbekistonda so‘z erkinligini, fikrlar xilma-xilligini, odamlar o‘z qarashlarini ochiq-oshkora ifoda etishini amalda ta‘minlash uchun barcha shart-sharoit yaratilgan. Mamlakatimizda 1500 dan ziyod ommaviy axborot vositasi erkin faoliyat yuritayotgani va izchil rivojlanib borayotgani buning yaqqol tasdig‘idir. Ularning 60 foizi nodavlat ommaviy axborot vositasi ekani, ayniqsa, e‘tiborlidir. Birgina so‘nggi uch yil ichida mamlakatimizda “Madaniyat va Marifat”, “Dunyo bo‘ylab”, “Navo”, “Oilaviy”, “Diyor”, “Bolajon”, “Mahalla”, “UzHD” singari davlat telekanallari, “Milliy TV”, “Uzreport TV”, “Sevimli”, “Zo‘rTV” va “MY5” kabi nodavlat telekanallar faoliyati tashkil etildi. Telekanallarining barchasida yurtimizda bo‘layotgan voqealar, dolzarb mavzular, hal etilishi lozim bo‘lgan masalalarning

yechimini topishga yo‘naltirilgan muloqot shaklidagi ko‘rsatuvlar olib borilmoqda. Ular fikrlar va qarashlarning muhim jihatlarini o‘zida mujassam etgan bo‘lib, har birida mamlakatda kechayotgan jarayonlarga nisbatan turli munosabat va nuqtayi nazarlar o‘z ifodasini topdi.

Dialogni tashkil etishda internetning ham o‘rni yuqori. Shuni alohida qayd etish kerakki, O‘zbekistonda veb-saytlar va blogerlarning rasmiy sahifalari ayrim rivojlangan mamlakatlarda bo‘lgani kabi ro‘yxatdan o‘tkazilmaydi. Ammo ular ro‘yxatdan o‘tkazuvchi organga ommaviy axborot vositasi sifatida ro‘yxatdan o‘tkazishni so‘rab murojaat qilishi mumkin. Bu, tabiiyki, qonunchilikda ommaviy axborot vositalari va jurnalistlar uchun ko‘zda tutilgan imtiyoz, kafolat va imkoniyatlardan to‘laqonli foydalanishga zamin yaratadi. Bugungi kunda mamlakatimiz “uz” domenida 30 mingga yaqin veb-saytlar mavjud bo‘lib, ularning 360 dan ortig‘i internet ommaviy axborot vositasi sifatida faoliyat yuritadi.

Mamlakatimizda veb-saytlardan foydalanish bir holatda, ya‘ni veb-sayt egasi, shu jumladan, bloger “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonun talablarini buzib, o‘z veb-saytidan va (yoki) veb-sayt sahifasidan mamlakatning mavjud konstitutsiyaviy tuzumini, hududiy yaxlitligini zo‘rlilik bilan o‘zgartirishga da‘vat etish, urush, zo‘ravonlik va terrorizmni, diniy ekstremizm, separatizm va fundamentalizm g‘oyalarini targ‘ib qilish, davlat siri bo‘lgan ma‘lumotlarni yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan boshqa sirni oshkor etish, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovat qo‘zg‘atuvchi, shuningdek, fuqarolarning sha‘ni va qadr-qimmatiga yoki ishchanlik obro‘sigacha putur yetkazuvchi, ularning shaxsiy hayotiga aralashish bilan bog‘liq axborotni tarqatish va boshqalar uchun foydalanilsagina cheklanishi mumkin.

Internetdan foydalanish imkoniyatini cheklash dunyoning juda ko‘plab mamlakatlari, shu jumladan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari qonunchiligida ham ko‘zda tutilgan. Masalan, Fransiya 2000-yilda Yevropa Ittifoqida birinchilardan bo‘lib, identifikatsiya qilinmagan shaxslar uchun xosting bergani uchun provayderlarga nisbatan jinoiy javobgarlik joriy qildi. Bunda mahalliy serverlarda joylashgan barcha saytlarning mualliflari o‘zi haqida to‘liq va ishonchli axborot taqdim qilishi talab etiladi, aks holda, qonunda olti oygacha

qamoq jazosi koʻzda tutilgan. Bundan tashqari, nafaqat maʼlumotlarni tekshirmagan provayderlarga nisbatan, balki ayni paytda foydalanuvchilarga nisbatan ham javobgarlik koʻzda tutilgan.

Internetda voyaga yetmaganlarni himoya qilish maqsadida noqonuniy va zararli mazmundagi veb-resurslar (kontent) aniq kuzatib boriladi. Masalan, Germaniyaning Yoshlarni himoya qilish toʻgʻrisidagi qonunida internetdagi noqonuniy va zararli materiallar (kontent)ga oid munosabatlar, shuningdek, televideniye hamda internetda yoshlarni himoya qilish masalalari tartibga solingan. Qonun voyaga yetmaganlarni himoya qilishning uchta darajasini koʻzda tutadi: “mutlaq noqonuniy kontent”, “noqonuniy kontent” va “bolalar va oʻsmirlar rivojlanishiga salbiy taʼsir koʻrsatadigan kontent”. Yil davomida ushbu yoʻnalishda ikki martadan koʻp qonunchilikni buzgan davriy nashrlardan uch oydan oʻn ikki oyga qadar yoshlar foydalanishi taqiqlanadi, yaʼni kiosk va kutubxonalarda sotilmaydi.

Insoniyat doimo mustaqillik, ozodlik va erkinlikka intilib yashagan. Ijtimoiy munosabatlar shakllariga mos ravishda iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, maʼnaviy erkinliklar, eng avvalo, fikr erkinligi tarzida namoyon boʻlgan. Shuning uchun ham boshqa millatlar, davlatlar ustidan hukmronlik qilgan mamlakatlar siyosati hamisha bosib olingan xalqlarni tafakkur qulligiga mahkum etishga qaratilgan. Insonning muayyan mafkuraga, siyosatga fikriy qaramligi mustamlakachilik siyosatining eng mashʼum koʻrinishidir. Chunki fikr qaramligi insonni oʻz-oʻzini anglashdan mahrum qilib, undagi ijtimoiy masʼuliyat hissini soʻndirishga, siyosiy voqelikka nisbatan loqaydlik kayfiyatining kuchayishiga olib keladi va ayni paytda boshqacha qarashlar bilan hisoblashmaydigan mutaassiblar, manqurtlar paydo boʻlishiga zamin yaratadi. Tafakkur qulligidan ozod boʻlib, fikrlar xilma-xilligiga, plyuralizmga erishish esa taraqqiyotning oqilona yoʻlini tanlash imkoniyatini beradi. Shuning uchun ham islohotlarning dastlabki bosqichidanoq kishilarning tafakkurini uygʻotish, tashabbuskorligini, siyosiy faolligini oshirish maʼnaviy oʻzgarishlarning markaziga qoʻyildi. Chunki sobiq mustabid tuzum, bir tomondan – tafakkur qaramligini ragʻbatlantiruvchi, ikkinchi tomondan esa erkin fikrlovchi kishilarni jazolash, jismonan yoʻq qilishning mukammal mafkuraviy mexanizmini

yaratgan edi. Shuning oqibatida kishilar ongida saqlanib qolgan yuqoridan koʻrsatma, buyruq va qarorlar kutish kabi fikr qaramligi koʻrinishlari islohotlarni amalga oshirishdagi qiyinchiliklarga sabab boʻldi. Demokratik tamoyillarga koʻra rivojlanayotgan mamlakatlarda fikrlar erkinligi jamiyat taraqqiyotining omili boʻlganligini tarixiy tajriba isbotlamoqda. “Shu bilan birga, tarix saboqlari shundan dalolat beradiki, oʻz erkin fikrini ifoda etadigan shaxs, guruh yoki ijtimoiy qatlam, avvalo, oʻzining aniq ravshan, asosli qarashlariga ega boʻlishi, oʻz nuqtayi nazarining oqibati uchun masʼuliyatni oʻz zimmasiga olishi, bahs-munozara madaniyati talablariga amal qilishi lozim. Yaʼni fikrlar rang-barangligi va qarashlar xilma-xilligi muayyan jamiyatning milliy manfaatlariga, umumbashariy qadriyatlariga, qonun normalariga, axloqiy mezonlariga zid boʻlmasligi zarur”⁴.

Oʻzbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ham oʻz vaqtida “Eng dahshatli – fikr qaramligi, tafakkur qulligining hukmronligi qanday oqibatlarga olib keladi?”⁴ degan savolni koʻndalang qoʻygan. Zero, fikr shunchalik oʻzgaruvchanki, muayyan tashqi taʼsir natijasida qotib qolishi, qullikka, qaramlikka tushib qolishi mumkin.

Oʻzbekiston – boy tarixiy meros, yuksak maʼnaviy qadriyatlarga boy yurt. Tarixiy merosni tahlil qilish va qadriyatlarni talqin qilish tobora globallashib, integrallashib borayotgan bugungi dunyoda millatimiz kelajagining barqaror rivojlanishini taʼminlovchi asoslardan biridir. Zero, dunyoda boʻsh joy boʻlmaydi, paydo boʻldimi, kimdir bu joyni toʻldirishga harakat qiladi. Agar yoshlarimiz tafakkurini, ularning maʼnaviy dunyosini tarixiy meros, milliy maʼnaviyat bilan toʻldirmas ekanmiz, oʻzga kuchlar muloqot bilan bunga erishishi tabiiy. Insonni yashashga undaydigan kuch faqat tafakkur emas, balki uning imon-eʼtiqodining borligida hamdir. Chunki faqat tafakkur orqali aniq hisob-kitoblar bilan yashash insonni tushkunlikka olib boradi. Tafakkur har qanday jarayonning boshi va oxiri borligiga ishora qiladi. Imon-eʼtiqod esa, tafakkurning

⁴ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан кураимиз // Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. Тафаккур журнали Бош мухаррирининг саволларига жавоблар. “Тафаккур” журнали, 1998 йил 2-сон. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999. – 81 б.

mahsulini qalb bilan his qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham davlatimiz kelajagi uchun kuchli jamiyatning asosi bo'lgan kuchli shaxslarni tarbiyalashda ularning ham intellektual salohiyatini, ham ma'naviyatini takomillashtirib borish zarur. Bu vazifani amalga oshirishda ijtimoiy jarayonlarni muloqot usuli bilan tahlil etish o'z samarasini beradi. Chunki muloqot chuqur mushohada qilish orqali loqaydlik, beparvolik kabi illatlarning ildiz olishiga yo'l qo'ymaydi, insonni doim ziyrak tushunuvchi mavjudot bo'lib qolishini ta'minlaydi. Voqea-hodisalarni to'g'ri tushunish esa ongli faoliyatning asosidir.

Yakuniy qism. Xullas, O'zbekistonning taraqqiyot yo'li xalqimizning kuchli va kuchsiz, ijobiy va salbiy tomonlarini har tomonlama chuqur bilish va ulardan tegishli xulosalar chiqarishni taqozo etadi va ular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

– ijtimoiy hodisalarni tushunish insonning

jamiyatdagi o'rini, orzu-maqсадlarini belgilashga ta'sir qilib, bevosita uning dunyoqarashini kengaytirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, unga aholi gavjum bo'lgan joylarda fikrini bildirish, o'zini yo'qotib qo'ymaslik imkonini beradi;

– jamiyat taraqqiyoti, mafkuraviy poligonlar xuruji avj olgan bir davrda o'z fikrini himoya qilish imkonini beradi;

– muloqot jarayonida qiyosiy-tahliliy, tanqidiy mulohaza qobiliyati namoyon bo'lishini hisobga olib, uni mafkuraviy bilimni mustahkamlash hamda milliy g'oya targ'ibotida asosiy yo'nalishlardan biri bo'la olishini qayd etadi;

– ajdodlarimiz merosining abadiylikini ta'minlash hamda zamonaviy taraqqiyot bilan teng qadam tashlash uchun yoshlarda o'ziga ishonch, millat va davlatga nisbatan faxr va g'urur tuyg'ularini mustahkamlashga xizmat qiluvchi tarixiylik va falsafiylik mazmunini kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 17-dekabrda "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili" Davlat dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishning tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida" F-4760-son farmoyishi (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y, 8-son, 119-modda) // <https://lex.uz/docs/3121798>
2. Каримов Б. Концепция эманации и проблемы развития современной научной картины мира // – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2009. – № 1. – Б. 110-111.
3. Уэбстер Дэвид. Акулы-людоеды. – Москва: Армада-пресс, 2001. – 352 с.
4. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz // Jamiyatimiz mafkurasini xalqni xalq, millatni millat qilishga xizmat etsin. Tafakkur jurnali Bosh muharririning savollariga javoblar. "Tafakkur" jurnali, 1998-yil 2-son. – Toshkent: O'zbekiston, 1999. – 81 b.

“OILA VA XOTIN-QIZLAR” ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ «СЕМЬИ И ЖЕНЩИН»
“FAMILY AND WOMEN” RESEARCH INSTITUTE

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT,
GENDER VA OILA

Общество, гендер и семья в Центральной Азии
Society, Gender and Family in Central Asia

xalqaro ilmiy jurnali

международный научный журнал

international academic journal

2024/1 (10)

DOI: 26739/2118-9998

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli
“Ommaviy axborot vositasi davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risida guvohnoma”si olingan.

*Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining
dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO‘YXATI (2019)ga
pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun
ilmiy maqolalar e‘lon qilinishi mumkin bo‘lgan jurnal sifatida ro‘yxatga olingan.*

MUASSIS:

“Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti

JURNAL TAHRIRIYATI:

Bosh muharrir: **Egamberdiyeva N.**

Bosh muharrir o‘rinbosari: **Musurmanova A.**

Mas‘ul kotib: **Mavlonov B.**

Muharrirlar: **Yunusov U., Nomozova O.,
Razzakova N., Sobirova E.,
Jabborov U.**

Sahifalovchi: **Umaraliyev Z.**

Dizaynerlar: **Abdullayev L., Sobirov F.**

Web dizaynerlar: **Yakubov O., Alimova Z.**

*Jurnaldagi materiallardan foydalanilganda mualliflik huquqini e‘tiborga olgan
holda jurnalga havola berilishi shart.*

*Jurnalga kiritilgan maqola materiallari mazmuni mualliflarning shaxsiy
ilmiy-nazariy yondashuvi va qarashi sifatida talqin qilinadi.*

1940

Nashriyot ro‘yxat raqami № 1043191. 24.09.2021-y.

Bosishga ruxsat etildi: 23.03.2024.

“Times New Roman” garniturası. Qog‘oz bichimi: 60x84 1/8

Nashriyot bosma tabog‘i 7,2.

100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug‘bek tumani,

M.Ismoilıy ko‘chasi 1-G uy.